

HENRYK ZIMON SVD

DYDAKTYKA RELIGIOLOGII

Religia jako integralny wymiar ludzkiej egzystencji jest przedmiotem naukowego zainteresowania zarówno ludzi wierzących, jak i niewierzących. Również w naszym kraju, gdzie religia zawsze pełniła i dotąd pełni ważną rolę kulturotwórczą, są widoczne zainteresowania religiolologiczne. W Polsce, a jeszcze w większym stopniu na Zachodzie, wzrost zainteresowań problematyką religiolologiczną jest wynikiem obiektywnej sytuacji, w której żyje współczesny człowiek. Kontakty gospodarcze i kulturalne, działalność misyjna Kościoła katolickiego na całym świecie, w której znaczący udział ma Kościół katolicki w Polsce, podróże papieża Jana Pawła II do wielu krajów pięciu kontynentów, a także coraz większy rozwój turystyki zbliżają i konfrontują ludzi różnych ras, kultur i wyznań religijnych. Czynniki te sprawiają, że współczesny człowiek coraz bardziej niż dotychczas uświadamia sobie fakt pluralizmu religijnego i kulturowego, charakterystycznego dla mieszkańców naszego globu. Interesująca w tym kontekście jest uwaga Jana Pawła II w książce „Przekroczyć próg nadziei”: „zamiast dziwić się, że Opatrzność dopuszcza tak wielką różnorodność religii, można raczej dziwić się temu, że znajdujemy w nich tyle wspólnych elementów”¹ Duża ilość publikacji religiolologicznych na Zachodzie, liczne instytuty, katedry i towarzystwa zajmujące się naukowo religiami są wyraźnym dowodem, że religiolologia zajmuje coraz więcej miejsca w świadomości społecznej wszystkich narodów, że jest obiektywną potrzebą chwili² Świadczy o tym duże zainteresowanie wśród naszej młodzieży zjawiskami religii i mistycyzmu oraz

¹ Jan Paweł II. Przekroczyć próg nadziei. Lublin 1994 s. 75.

Używana w środowisku naukowym KUL nazwa „religiologia” obejmuje następujące nauki religiolologiczne: religioznawstwo i jego różne dziedziny (dyscypliny) badające religię na płaszczyźnie empirycznej (nauka humanistyczna lub zbiór nauk humanistycznych o religii), filozofię religii (nauka filozoficzna) i teologię religii (nauka teologiczna).

religiami pozachrześcijańskimi, których działalność zaznacza się wyraźniej również w naszym kraju, zwłaszcza po roku 1989.

Religioznawstwo, czyli humanistyczna nauka o religii i religiach, stanowi ponadto niezbędny, istotny i integralny składnik ogólnej wiedzy i kultury człowieka. Dlatego pogłębianie obiektywnej, naukowej wiedzy o religiach jest ważnym elementem podnoszenia ogólnego wykształcenia humanistycznego. Obok wartości poznawczych i erudycyjnych dyscyplina ta posiada walory wychowawcze i społeczne. Zainteresowania religioznawcze służą bowiem wyrobieniu głęboko humanistycznej, tolerancyjnej i życzliwej postawy w stosunku do ludzi o innych przekonaniach religijnych.

Religioznawstwo powstało w drugiej połowie XIX w. w klimacie pozytywizmu i ewolucjonizmu. Pierwszą fazę rozwoju religioznawstwa na Zachodzie, w której dominował kierunek antropologiczno-ewolucjonistyczny, cechowało częściowo nastawienie antyreligijne. Zmalało ono w początkach XX w. w związku z kryzysem kierunku ewolucjonistycznego i antyewolucjonistyczną reakcją szkoły kulturowohistorycznej. W Polsce religioznawstwo do II wojny Światowej nie osiągnęło statusu samodzielnej dyscypliny akademickiej. Uprawiane było przez teologów, filozofów, orientalistów, etnologów, etnografów, archeologów i historyków³ Religioznawstwo polskie tego wczesnego okresu różnicuje się na dwa zasadnicze nurty: religioznawstwo katolickie oraz religioznawstwo laickie (świeckie). Po II wojnie światowej do 1989 r., ze względów ideologicznych i praktycznych (celem określenia postawy światopoglądowej badaczy) w religioznawstwie polskim wyróżniono dwa kierunki: religioznawstwo marksistowskie i religioznawstwo katolickie. Oba te kierunki osiągnęły status samodzielnych nauk dopiero pod koniec lat pięćdziesiątych⁴ Po upadku ideologii marksistowskiej nie wyróżnia się obecnie tych dwóch kierunków.

³ Zob. H. Swienko. Rola i miejsce religioznawstwa w szkole wyższej. Doświadczenia i propozycje. „Euhemer” 29:1985 nr 2 s. 69.

⁴ Należy obiektywnie stwierdzić, że bardzo gwałtownie zaczęło się wówczas rozwijać religioznawstwo bazujące na światopoglądzie marksistowskim. Religioznawcy marksistowscy założyli w 1957 roku pierwszy w Polsce periodyk religioznawczy „Euhemer. Przegląd religioznawczy”, a w 1958 r. — Polskie Towarzystwo Religioznawcze, które od 1970 r. jest członkiem Międzynarodowego Towarzystwa Religioznawczego” („International Association

Religioznawstwo rozumiane jako nauka humanistyczna jest jedno, można jedynie mówić o różnych orientacjach i podejściach w tej dyscyplinie naukowej.

I. RELIGIOLOGIA W SZKOLNICTWIE WYŻSZYM

Można wyróżnić kilka placówek naukowo badawczych i dydaktycznych współczesnego religioznawstwa i religiologii w Polsce.

Polskie Towarzystwo Religioznawcze (powstało w 1958) z czasopismem specjalistycznym „Euhemer. Przegląd Religioznawczy” (od 1957), organem polskich religioznawców laickiej i marksistowskiej orientacji. W 1963 r. PTR zostało afiliowane przez Polską Akademię Nauk⁵ Od 1992 r. periodyk „Euhemer” nosi tytuł „Przegląd Religioznawczy” i, jak twierdzi zespół redakcyjny, chce „publikować studia, materiały, komunikaty, recenzje wszystkich ośrodków badań i nauk religioznawczych w Polsce i w świecie”⁶

Zakład Religioznawstwa w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk (1958–1965 kierownikiem był prof. J. Legowicz, 1965–1981 — profesor J. Keller). Od marca 1981 pracami Zakładu, przemianowanego na Zakład Filozofii i Socjologii Religii, a od 1991 na Zakład Filozofii Religii, kierował prof. Mirosław Nowaczyk. W latach 1969–1991 Zakład opublikował 24 numery czasopisma „Studia Religioznawcze” W 1993 r. zlikwidowano Zakład Filozofii Religii⁷

for the History of Religions”). Zob. K. E. Polskie Towarzystwo Religioznawcze. „Euhemer” 2:1958 nr 4 s. 3 n.; Polskie Towarzystwo Religioznawcze członkiem International Associety for the History of Religions (IAHR). „Euhemer” 15:1971 nr 4 s. 3 n.

⁵ A. Nowicki. Religioznawstwo w 40-leciu Polski Ludowej. Co warto prze-nieść w następne 40-lecie? „Euhemer” 29:1985 nr 2 s.5; W. Tyloch. Polish Society for the Science of Religions. „Euhemer”23:1979 nr 3 s. 3 n.; tenże. Polskie Towarzystwo Religioznawcze. „Euhemer” 14:1970 nr 3–4 s. 157 n.

⁶ Od redakcji. „Przegląd Religioznawczy” 1992 nr 1 s. 5.

⁷ W Zakładzie Religioznawstwa IFiS PAN działała do 1984 r. Sekcja Teorii I Metodologii Religioznawstwa (kier. od 1969 r. przez prof. Z. Poniatowskiego, zniesiona w 1984 r.). Zob. K. J. M. N. Zakład Religioznawstwa w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. „Euhemer” 8:1964 nr 1 s. 91–93; Od redakcji. „Studia Religioznawcze” 8:1973 s. 3; Ogólnopolski program badań religioznawczych i struktura organizacyjna religioznawstwa w

Instytut Religioznawstwa na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, założony w 1974 r. W roku akademickim 1980/81 rozpoczęto w Instytucie dzienne studia religioznawcze, które w 1984/85 ukończyli pierwsi absolwenci. Instytut Religioznawstwa UJ zatrudnia 25 pracowników naukowych i wydaje periodyk religioznawczy „Studia Religologica” (od 1977)⁸ Od 1992 r. pracownicy naukowcy Instytutu wydają również kwartalnik religioznawczy „Nomos” W 1995 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej nadało Instytutowi Religioznawstwa UJ prawo nadawania stopni naukowych doktora i doktora habilitowanego nauk filozoficznych w zakresie religioznawstwa.

Ponadto w wielu liczących się w kraju placówkach naukowo-badawczych niektórzy pracownicy naukowcy specjalizują się w zakresie różnych nauk religiolologicznych i poszczególnych religii niechrześcijańskich. Wśród tych placówek można wymienić dla przykładu: Instytut Filologii Orientalnej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, Instytut Orientalistyczny na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego, placówki Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu, Zakład Krajów Pozaeuropejskich PAN w Warszawie, Instytut Krajów Rozwijających się Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego, Zakład Filozofii i Religioznawstwa Instytutu Nauk Społecznych WSP w Krakowie⁹

Religioznawstwo katolickie otrzymało status samodzielnej dyscypliny naukowej po II wojnie światowej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Ponadto religioznawstwo i filozofia religii są wykładane lub powinny być wykładane w Wyższych Seminariach Duchownych diecezjalnych i zakonnych. Choć Katedra Historii Religii istniała od 1918 r., a więc od samego założenia Katolickiego

Polsce. „Euhemer” 21:1977 nr 1 s. 141 n.; Likwidacja Zakładu Filozofii Religii w IFiS PAN. „Przegląd religioznawczy” 1993 nr 3 s. 114 n.

⁸ Od redakcji. „Studia Religologica” 1:1977 s. 7–9; J.Kabaj, P. Szydłowski. Decennary of the Institute for the Study of Religion in Cracov. „Studia Religologica” 11:1984 s. 138–143; H. Hoffman. Sesja naukowa zorganizowana z okazji X-lecia Instytutu Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego. „Euhemer” 29:1985 nr 2 s. 179 n.

⁹ Ogólnopolski program badań religioznawczych s. 7, 9 n., 15, 17.

Uniwersytetu Lubelskiego, to jednak nie prowadzono przy niej samodzielnej działalności naukowo–dydaktycznej. Przed wojną wykłady prowadzone były przez biblistów (ks. J. Archutowski, 1918–1920, ks. J. Kruszyński, 1930–1939), a po wojnie przez ks. E. Bulandę SJ (1945–1949)¹⁰ Uchwałą Rady Wydziału Teologicznego z dnia 18 lutego 1958 roku reaktywowano działalność Katedry Historii i Etnologii Religii (nazwę katedry poszerzono) jako trzeciej Katedry Sekcji Teologii Fundamentalnej, angażując na stanowisko zastępcy profesora ks. dra Teofila Chodźdłę SVD, etnologa i religioznawcę, ucznia ks. Wilhelma Schmidta SVD. W latach 1961–1976 pełnił on funkcję kierownika Katedry Historii i Etnologii Religii. Od 1973 r. ks. Henryk Zimoń SVD jest pracownikiem naukowym tej katedry, a od 1985 r. jej kierownikiem. W latach 1986–1994 w katedrze zatrudniony był dr Krzysztof Gładkowski, a od 1 X 1994 r. asystentem jest ks. dr Zdzisław Kupisiński SVD. W latach 1961–1975 ks. prof. T. Chodźdło był promotorem trzech prac doktorskich oraz 18 prac licencjackich i magisterskich¹¹ Od 1976 r. 103 księży i studentów świeckich napisało pod kierunkiem ks. prof. H. Zimonia prace magisterskie i licencjackie, a sześciu — prace doktorskie.

Nawiązując do tradycji istnienia Katedry Historii Religii od 1918 r. i jej pełnej działalności naukowo–dydaktycznej od 1958 r., Rada Wydziału Teologicznego KUL z dnia 15 października 1985 r. ustanowiła specjalizację religioznawstwa na Sekcji Teologii Fundamentalnej. Specjalizacja rozpoczęła swą działalność dydaktyczną od roku akademickiego 1985/86. Specjalizacja religioznawstwa opiera się na i istniejących już katedrach na Sekcji Teologii Fundamentalnej. Program zajęć w cyklu trzyletnim (kurs licencjacki rok I–II, kurs doktorancki rok III) przewiduje dla studentów specjalizacji religioznawstwa wykłady obowiązkowe, wykłady do wyboru i wykłady fakultatywne prowadzone przez pracowników naukowych Sekcji Teologii

¹⁰ R. Łukaszyk. Pięćdziesięciolecie teologii fundamentalnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1918–1968. „Roczniki Teologiczno–Kanoniczne” 15:1968 z. 2 s. 5 n.; H. Zimoń. Działalność naukowo–dydaktyczna katedry historii i etnologii religii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W: tenże (red.). Działalność Instytutu Anthropos w dziedzinie lingwistyki, etnologii i religioznawstwa. Pieniężno 1980 s. 231 n.

¹¹ Łukaszyk, jw. s. 9 n.; E. Kopeć. Sprawozdanie z działalności naukowej sekcji teologii fundamentalnej. „Zeszyty Naukowe KUL” 8:1965 nr 3 s. 12; Zimoń. Tamże. s. 233 n.

Fundamentalnej, innych Sekcji i Instytutów Wydziału Teologii oraz pracowników Wydziału Filozofii, Wydziału Nauk Społecznych i Wydziału Nauk Humanistycznych¹² Zgodnie z podwójnym nurtem specjalizacji — badanie nad ludową kulturą społeczną i duchową Polski i badania nad religiami krajów pozaeuropejskich — studenci zobowiązani są do trzech wykładów z egzaminem w jednej z dwu podstawowych grup przedmiotów do wyboru. Ponadto studenci zobowiązani są do zaliczenia dwóch wykładów z grupy wykładów fakultatywnych. Z problematyki religioznawczej proponowane są im następujące wykłady: zarys religioznawstwa, monoteizm pierwotny, religie ludów pierwotnych, wierzenia i rytuały ludów afrykańskich, buddyzm a chrześcijaństwo (ks. prof. H. Zimoń), religijność ludowa, nowe ruchy religijne (ks. dr Z. Kupisiński).

W Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie wykłady z religioznawstwa zostały wprowadzone na specjalizacji misjologicznej, która powstała w 1968 roku¹³ Obecnie na specjalności misjologii (w ramach Sekcji Teologii Praktycznej) wykłady z religioznawstwa prowadzą: ks. prof. W. Kowala SVD — kurator specjalności misjologii i etnolog religii, znawca nowych ruchów religijnych w Afryce i Papui Nowej Gwinei, ks. doc. A. Kurek OMI — misjolog i znawca tradycyjnych religii Afryki, ks. prof. T. Dajcer — religioznawca i fenomenolog religii oraz dr E. Sakowicz — teolog i religioznawca. Religioznawstwo spełnia tutaj rolę nauki uzupełniającej misjologię.

¹² Oprócz Katedry Historii i Etnologii Religii, problematyką religioznawczą w KUL zajmują się następujące katedry: Katedra Filozofii Religii (Wydział Filozofii, wykłady dla studentów Sekcji Filozofii Teoretycznej specjalizujących się w zakresie filozofii religii prowadzą: s. prof. Z. J. Zdybicka, ks. prof. A. Bronk SVD, ks. prof. J. Herbut, ks. dr M. Kiliszek); dwie Katedry Socjologii Religii (w Instytucie Teologii Pastoralnej Wydziału Teologii i na Sekcji Społecznej Wydziału Nauk Społecznych, wykłady prowadzą: ks. bp prof. K. Ryczan, ks. prof. W. Piwowarski, ks. prof. J. Mariański); Katedry Psychologii Społecznej i Psychologii Religii (Sekcja Psychologii Wydziału Nauk Społecznych, wykłady prowadzą: ks. prof. W. Prężyna, ks. dr R. Jaworski oraz ks. dr A. Tomkiewicz w Instytucie Pastoralnym Wydziału Teologii). W Towarzystwie Naukowym KUL działa ponadto Komisja Badań nad Religią, której przewodniczy s. prof. Z. J. Zdybicka.

¹³ F. Zapłata. La missiologie en Pologne. „Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft” 29:1973 s. 144 n.; W. Kowalak, R. Malek. Zehn Jahre polnisches Missions und Religionswissenschaftliches Bulletin (1968–1978). Ein bibliographischer Überblick. „Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft” 34:1978 s. 14.

W 1987 r. powstała na Sekcji teologii Systematycznej ATK specjalność religioznawstwa, której kuratorem jest ks. prof. T. Dajczer. Na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej ATK istnieje Katedra Filozofii religii, której kierownikiem jest ks. bp prof. B. Bejze. W Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie kierownikiem Katedry Nauk o Religii jest J. T. Maciuszko. W Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i na Papieskich Wydziałach Teologicznych w Warszawie, Poznaniu, Wrocławiu nie ma katedry religioznawstwa czy innych nauk religiologicznych.

II. PROGRAM WYKŁADÓW Z RELIGIOLOGII W WYŻSZYCH SEMINARIACH DUCHOWNYCH

Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce („Ratio institutionis pro seminariis Poloniae”) z 1977 roku zawierały wykłady z filozofii religii dla alumnów II roku studiów w wymiarze 1 godziny tygodniowo przez dwa semestry. Znowelizowane i zatwierdzone 4 maja 1983 r. przez Konferencję Plenarną Episkopatu Polski „Zasady formacji kapłańskiej” w miejsce dotychczasowego przedmiotu: filozofia religii wprowadziły wykłady nt. „Zagadnienia wybrane z religiologii”, czyli z filozofii religii, psychologii religii, socjologii religii i religioznawstwa. We wstępie do tej zmiany czytamy: „Wykłady z zakresu tej problematyki mają wprowadzić studentów w pogłębione rozumienie zjawiska (fenomenu) religii. Mają wykazać na czym polega jego istota, jako czegoś nieredukowalnego do innych zjawisk i w czym wyraża się jego odrębność od strony przedmiotowej i podmiotowej religii. W wykładach należy wykazać skąd pochodzą błędne koncepcje istoty zjawiska religii lub nieadekwatne jego ujęcie, a wreszcie jak należy badać zjawisko religii od strony filozoficznej. Cała ta problematyka powinna być omawiana w kontekście współczesnych kierunków filozoficznych tak, by alumn umieli dialogowo myśleć i spotkać ze współczesnym człowiekiem”

Wykłady te przeniesiono na III rok studiów, by studenci, którzy ukończyli studia filozoficzne, a rozpoczynają studia teologiczne, mogli pewniej wejść

w tę problematykę. Ponadto powiększono zakres wykładów do 2 godzin przez dwa semestry.

Słowa wyjaśniające te zmiany i podany program uwzględnia na pierwszym miejscu zagadnienia z zakresu filozofii, a w mniejszym stopniu zagadnienia z psychologii religii, socjologii religii i religioznawstwa.

A. Zagadnienia z filozofii religii

1. Filozofia religii wśród innych nauk religio logicznych:
filozofia religii, teologia religii, religioznawstwo i dyscypliny religioznawcze: historia religii, etnologia religii, socjologia religii, psychologia religii, fenomenologia religii, geografia religii.
2. Fakt religijny dany w doświadczeniu (introspekcyjna analiza doświadczenia religijnego, obserwacja zachowań religijnych).
3. Religia w aspekcie praktycznym (modlitwa i ofiara jako podstawowe i powszechne akty religijne, asceza i moralność).
4. Religia jako fakt społeczno–kulturowy
— religia jako dziedzina kultury;
— religia a inne dziedziny kultury (nauka, moralność, sztuka, ideologia);
— funkcje religii w kulturze.
5. Religia jako ontyczna relacja międzyosobowa
— geneza aktu religijnego;
— struktura aktu religijnego;
— przedmiot aktu religijnego.
6. Filozoficzne wyjaśnienie istnienia religii
— osobowa struktura człowieka (doświadczenie ludzkiej przygodności);
— istnienie osobowego Boga (uzasadnienie filozoficzne).

B. Zagadnienia z psychologii i socjologii religii

1. Typizacja religijna we współczesnej psychologii.
2. Rozwój życia religijnego.
3. Socjologiczne kryterium opisu fenomenu religijnego.

C. Zagadnienia z zakresu religioznawstwa, teologii religii i ateizmu

1. Historyczny fakt istnienia religii w każdej ludzkiej kulturze.
2. Typy religii.
3. Współcześnie istniejące religie narodowe i uniwersalne (hinduizm, konfucjonizm, sintoizm, judaizm, buddyzm, islam, chrześcijaństwo).
4. Swoistość chrześcijaństwa na tle innych religii.
5. Źródła, przyczyny i formy współczesnej negacji Boga.

W czasie spotkania z profesorami teologii fundamentalnej w Gorzowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gościkowie–Paradyżu wypełniono ankietę dotyczącą wykładów z zagadnień wybranych z religiológii, z filozofii religii i religioznawstwa. Według wypowiedzi ankietowych pochodzących z 22 WSD diecezjalnych i zakonnych wybrane zagadnienia z religiológii wyklada się w 11 WSD, filozofię religii w 11 WSD, a religioznawstwo w 6 WSD. W niektórych WSD wyklada się równocześnie 2 przedmioty, np. zagadnienia wybrane z religiológii i filozofię religii czy filozofię religii i religioznawstwo. W jednym WSD wyklada się wszystkie trzy przedmioty. Ponadto jako osobne przedmioty wyklada się psychologię religii w trzech WSD, socjologię religii w dwóch WSD i etnologię religii w jednym WSD. Przedmioty powyższe wyklada się najczęściej na II lub rzadziej na III roku studiów, choć są WSD, gdzie przedmioty te wyklada się również na roku I, IV i V. Z badań ankietowych wynika, że religioznawstwo jako nauka humanistyczna jest rzadko wykladana w WSD.

Taki stan rzeczy spowodowany jest przede wszystkim małą liczbą wykształconych religioznawców wśród duchowieństwa polskiego. Mimo to stosunkowo najlepiej przygotowani do wykładania religioznawstwa w WSD są absolwenci Sekcji Teologii Fundamentalnej KUL i specjalności misjologii ATK.

Poniżej podaje się projekt programu religiológii (umieszczona jest przy propozycji tematów wykładowych teologii fundamentalnej) oraz wybraną literaturę. Program zawiera 8 bloków tematycznych, na które przeznaczyć należy od 3 do 4 godzin wykładowych. Niektóre tematy szczegółowe, jak np. nowe ruchy religijne czy poszczególne religie narodowe mogą być przepro-

wadzone metodą ćwiczeń. Istniejąca w języku polskim literatura jest wystarczająca do przygotowania i realizacji podanego projektu programu religio-logii.

* * *

WYBRANA LITERATURA

- Adamski F. (opr.) Socjologia religii. Wybór tekstów. Kraków 1983
- Bleeker J. C., Widengren G. (Ed). Historia religionum. Handbook for the History of Religions. Vol. 1–2. Leiden 1969–71
- Bronk A. Język etnologii na przykładzie teorii religii W. Schmidta. Analiza metodologiczna. Lublin 1974
- Chlewiński Z. (red.) Psychologia religii. Lublin 1982
- Chodździło T. Religie ludów pierwotnych. „Znak” 10: 1958 z. 50–51 939–954
- Dajczer T. Buddyzm w swojej specyfice i odrębności wobec chrześcijaństwa. Warszawa 1993
- Dajczer T. Inicjacje i ich wymiar kosmiczny u ludów Kalifornii. Warszawa 1984
- Dąbrowski E. (red.) Religie świata. Warszawa 1957
- Dąbrowski E. Religie Wschodu. Poznań 1966
- Eliade M. (Ed.). The Encyclopaedia of Religion. Vol. 1–16. New York 1987
- Eliade M. Traktat o historii religii. Warszawa 1966
- Grabowski L. Wielki nieznan. Zarys religioznawstwa. Wyd. 3. Płock 1993 (1. wyd. 1977)
- Kaczyński G. Czarny J. chrześcijaństwo. Ze studiów nad ruchami afrochrześcijańskimi. Warszawa 1994
- Kopeć E. Co to jest religia? „Zeszyty Naukowe KUL” 1: 1958 nr 2 73–85
- Kowalak W. Kultury cargo na Nowej Gwinei. Warszawa 1982
- Kowalak W. Umbandyzm. Nowa religia w Brazylii. Warszawa 1988
- Kruszyński J. Studia nad porównawczą historią religii. Poznań 1926
- Lanczkowski G. Wprowadzenie do religioznawstwa. Warszawa 1986

- Leeuw G. van der Fenomenologia religii. Warszawa 1978
- Majewski M., Zimoń H. (red.). Religioznawstwo w katechezie. Materiały katechetyczne z religioznawstwa. Kraków 1987
- Manthey F. Historia religii w zarysie. Pelplin 1935
- Margul T. Międzynarodowa bibliografia religioznawstwa porównawczego w układzie działowym. Kraków 1984
- Mbiti J. Afrykańskie religie i filozofia. Warszawa 1980
- Mejor M. Buddyzm. Warszawa 1980
- Niemczyk W. Historia religii. Wyd. 2. Warszawa 1986
- Nosowski J. Teologia Koranu. Wykład systematyczny. Warszawa 1970
- Pettazzoni R. Wszechwiedza bogów. Warszawa 1967
- Piłaszewicz S. Potęga księgi i miecza prawdy. Religia, cywilizacja i kultura islamu w Afryce Zachodniej Warszawa 1978
- Piłaszewicz S. Religie Afryki. Ewolucja wierzeń rodzimych w kontaktach z islamem i chrześcijaństwem. Warszawa 1992
- Piłaszewicz S. W cieniu krzyża i półksiężyca. Rodzime religie i „filozofia” ludów Afryki Zachodniej. Warszawa 1986
- Piwowarski W. Religijność wiejska w warunkach urbanizacji. Warszawa 1971
- Poniatowski Z. (red.). Mały słownik religioznawczy. Warszawa 1969
- Prężyna W. Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka. Wyd. 2. Lublin 1981
- Puech H.–Ch. Histoire des religion Vol. 1–3. Paris 1970–76
- Ringgren H., Ström A. V. Religie w przeszłości i w dobie współczesnej. Warszawa 1990 (1. wyd. 1975)
- Rusecki M. Istota i geneza religii. Warszawa 1989
- Słuszkiewicz E. Budda i jego nauka. Warszawa 1965
- Słuszkiewicz E. Opowieści buddyjskie. Warszawa 1982
- Sokolewicz Z. Mitologia Czarnej Afryki. Warszawa 1986
- Tokarski S. Eliade i Orient. Wrocław 1984
- Tokarz F. Z filozofii indyjskiej. Kwestie wybrane. Część 1. Lublin 1974. Część 2. Lublin 1985

- Waardenburg J. *Classical Approaches to the Study of Religion*. Vol. 1–2. The Hague 1973–74
- Waardenburg J. *Religie i religia. Systematyczne wprowadzenie do religioznawstwa*. Warszawa 1991
- Wach J. *Socjologia religii*. Warszawa 1961
- Waldenfels H. (Hrsg.) *Lexikon der Religionen*. 2. Aufl. Freiburg 1988 (1. Aufl. 1987)
- Waldenfels H. *Ukrzyżowany i religie świata*. Warszawa 1985
- Zajączkowski A. *Pierwotne religie czarnej Afryki*. Warszawa 1965
- Zarys dziejów religii. Warszawa 1964 (2. wyd. 1968, 3. wyd. 1976, 4. wyd. 1980–82, 5 wyd. 1986, 6. wyd. 1988)
- Zdybicka Z. J. *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*. Wyd. 3. Lublin 1984 (1. wyd. 1977)
- Zdybicka Z. J. *Religia i religioznawstwo*. Lublin 1988
- „Zeszyty Misjologiczne ATK” 1–7: 1974–1986
- „Zeszyty Naukowe KUL” 18: 1975 nr 3; 23: 1980 nr 2 (numery religioznawcze)
- Zimoń H. *Afrykańskie rytuały agrarne na przykładzie ludu Konkomba*. Warszawa 1992
- Zimoń H. (red.) *Działalność Instytutu Anthropos w dziedzinie lingwistyki, etnologii i religioznawstwa*. Pieniężno 1980
- Zimoń H. (red.) *Kultury i religie Afryki a ewangelizacja*. Lublin 1995
- Zimoń H. *Monoteizm pierwotny. Teoria Wilhelma Schmidta i jej krytyka w wiedeńskiej szkole etnologicznej*. Katowice 1989
- Zimoń H. (red.) *Religie pozachrześcijańskie w procesie przemian*. Warszawa 1990
- Zimoń H. (red.) *Z badań nad religią i religijnością ludową*. Warszawa 1988
- Zimoń H. (red.) *Z zagadnień etnologii i religioznawstwa*. Warszawa 1986
- Różne hasła religiolologiczne w *Encyklopedia Katolicka*. T. 1–6. Lublin 1973–